SHOIR VA ZAMON TAQDIRI: SHAYXZODA HAQIDAGI QATAG‘ON SIYOSATI

Musurmonova Mohichehra Baxtiyor qizi
Toshkent davlat transport universiteti
“Tarjima nazaryasi” yo’nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotining yirik vakillaridan biri Shayxzodaga qarshi olib borilgan repressiv siyosiy jarayonlar tahlil qilinadi. 1940 -1950-yillarda O‘zbekiston adabiy muhitida kechgan voqealar, xususan, partiya tuzilmalari tomonidan ijodkor ziyolilarga bosim o‘tkazish jarayonlari ko‘rib chiqiladi . Shayxzodaning obro‘sini to‘kib, uni adabiyot sahnasidan butunlay chetlashtirish yo‘lidagi harakatlar va bu holatning o‘zbek adabiyotiga ta’siri muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar:Shayxzoda, qatag‘on, o‘zbek adabiyoti, partiya, mafkura, senzura, kommunizm, tanqid, Oybek, ijodkor ziyolilar.

ПОЭТ И СУДЬБА ЭПОХИ: ПОЛИТИКА РЕПРЕССИЙ В ОТНОШЕНИИ ШАЙХЗОДЫ

Аннотация: В данной статье рассматриваются репрессивные политические процессы, направленные против выдающегося узбекского поэта и писателя Шайхзоды. Анализируются события, происходившие в литературной среде Узбекистана в 1940-1950-х годах, в частности, давление партийных структур на творческую интеллигенцию. Особое внимание уделяется роли партийных функ ционеров в организации кампании по дискредитации Шайхзоды, а также влиянию этих событий на узбекскую литературу.

Ключевые слова: Шайхзода, репрессии, узбекская литература, партия, идеология, цензура, коммунизм, критика, Ойбек, творческая интеллигенция.

THE POET AND THE FATE OF THE ERA: THE REPRESSION POLICY AGAINST SHAYXZODA

Abstract: This article examines the repressive political processes directed against the prominent Uzbek poet and writer Shayxzoda. It analyzes the events that took place in Uzbekistan's literary circles during the 1940s and 1950s, particularly the pressure exerted by party structures on the creative intelligentsia. Special attention is given to the role of party officials in organizing the campaign to discredit Shayxzoda and the impact of these events on Uzbek literature.

Keywords: Shayxzoda, repression, Uzbek literature, party, ideology, censorship, communism, criticism, Oybek, creative intelligentsia.

European science international conference:
STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS
208

KIRISH

O‘zbekiston adabiyotida 1930-1950-yillar siyosiy qatag‘on davri sifatida o‘ta murakkab va ziddiyatli jarayonlarga boy bo‘ldi. Bu yillarda ijodkorlarning faqat san’at va adabiyotni rivojlantirish emas, balki mafkuraviy talablar asosida faoliyat yuritishi zarur edi. Partiya siyosati doirasidan tashqariga chiqqan yoki mustaqil fikrlashga moyil bo‘lgan adiblar qattiq bosim ostiga olinib, hatto qatag‘on qurboniga aylantirilgan. Aynan shu davrda ijod qilgan va o‘zbek adabiyoti rivojiga katta hissa qo‘shgan Shayxzoda ham repressiyaga uchragan adiblar safida edi.Shayxzoda o‘zining she’riy va dramaturgik

asarlari orqali xalq dardini kuylab, haqiqatni ochiq aytishga intilgan shoir edi. Biroq uning bu qobiliyati sovet mafkurasi tomonidan xavf sifatida baholanib, unga qarshi turli ayblovlar ilgari surildi. 1951 -yilga kelib, u Yozuvchilar uyushmasidan chiqarilib, rasman adabiy jamoatchilikdan chetlashtirildi. Bu nafaqat Shayxzodaning shaxsiy fojiasi, balki o‘zbek adabiyotining erkin fikr va ijodiy taraqqiyotga bo‘lgan intilishiga berilgan zarba ham edi. Ushbu maqolada Shayxzodaning qatag‘ondavridagi taqdiri, unga qarshi boshlangan siyosiy kampaniyaning sabab va oqibatlari hamda bu jarayonning o‘zbek adabiyoti taraqqiyotiga qanday ta’sir ko‘rsatgani tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

1. Shayxzodaning ijodiy faoliyati va uning mafkuraviy muammolar bilan to‘qnashuviShayxzoda XX asr o‘zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri bo‘lib, uning asarlari xalqparvarlik, erkin fikrlash va haqiqatga intilish ruhi bilan sug‘orilgan edi. Uning ijodida inson huquqlari, erkinlik, adolat va ma’rifatparvarlik g‘oyalari yetakchilik qilgan. Bu esa sovet mafkurasi uchun xavfli yo‘nalish bo‘lib ko‘rinardi.Shayxzodaning "Mirzo Ulug‘bek" dramasi, turli she’rlari va adabiy maqolalari uning intellektual salohiyati va mustaqil fikrlash qobiliyatini namoyish etgan edi. Ayniqsa, tarixiy mavzularga bag‘ishlangan asarlarida u mustabid tuzum ta’siridan xoli bo‘lgan yondashuvni ilgari surishga intildi. Ammo aynan shu ijodiy mustaqillik va tarixiy haqiqatga intilish uning ustidan nazoratning kuchayishiga sabab bo‘ldi.

2. Shayxzodaga qarshi siyosiy kampaniyaShayxzodaga qarshi harakatlar 1949-1950-yillarda avj oldi. O‘sha yillarda sovet hukumati adabiy muhitni to‘liq nazorat ostiga olgan bo‘lib, yozuvchilar partiya mafkurasi talabla riga mos asarlar yozishi shart edi. Shaxsiy ijodiy yondashuv va xalq dardini aks ettirishga urinish "millatchilik" yoki "sovet mafkurasiga zid g‘oyalar" sifatida baholangan.Shayxzoda esa adabiyot orqali xalqning tarixiy xotirasini saqlashga,

haqiqatni ifodalashga harakat qilgan ijodkor edi. 1951-yilga kelib, u partiyaga qarshi ruhda ijod qilayotgan shaxs sifatida ko‘rsatilib, unga qarshi uyushtirilgan yig‘ilishlarda qattiq tanqid qilindi. Ushbu yig‘ilishlardan birida partiya tashkiloti kotibi keskin bayonot bilan chiqib:"Shayxzoda biz bilan emas, biz u turgan yo‘ldan bormaymiz. Shayxzodani uyushma a’zoligidan o‘chirish lozim!"

European science international conference:

STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS 209

degan so‘zlarni aytdi. Bu esa ijodkorning rasmiy ravishda Yozuvchilar uyushmasidan chiqarilishiga sabab bo‘ldi. O‘sha davrdagi tajribali rejissyorlar tomonidan sahnalashtirilgan bu siyosiy spektakl natijasida uyushma a’zolari uning adabiyotdan chetlatilishiga ovoz berishdi.

3. Shayxzodaning qatag‘on qilinishi va uning adabiy-madaniy oqibatlari Shayxzodaning yozuvchilar uyushmasidan chiqarilishi uning jamiyatdagi mavqeiga jiddiy putur yetkazdi. Sovet hukumati tomonidan e’lon qilingan "xalq dushmani" tamg‘asi bilan yashash esa ijodkor uchun og‘ir sinov bo‘ldi. U nafaqat adabiyotdan chetlatildi, balki siyosiy ayblovlar bilan qamalib, uzoq muddat qamoqda saqlandi.Shayxzodaning qatag‘on qilinishi o‘zbek adabiy muhitiga ham katta zarar yetkazdi. Bu voqea natijasida boshqa yozuvchilar ham ijodiy cheklovlarga duch kelishdi, haqiqatni yozishdan qo‘rqishadi. Mustaqil fikrlash va erkin ijod qilish imkoniyati yo‘qolib, adabiyot mafkuraviy vositaga aylantirildi.Shayxzodaning hayoti va faoliyati uning irodasi sinmasdan, adabiy kurashdan voz kechmaganini ko‘rsatadi. U hatto qatag‘on yillarida ham o‘zining adabiy merosini boyitishga, kelajak avlodga haqiqatni yetkazishga harakat qildi. Keyinchalik, sovet davri tugagach, Shayxzodaning nomi oqlanib, uning asarlari yana chop etila boshlandi.

XULOSA

Shayxzodaning taqdiri o‘zbek adabiyotining eng fojeaviy sahifalaridan biri bo‘lib, mustabid tuzum ijodkorlarning erkin fikr va badiiy yondashuvini qanday cheklaganini yaqqol namoyish etadi. 1930-1950-yillardagi qatag‘onlar nafaqat adabiyot, balki butun madaniy muhitni ham tanazzulga olib kelgan bo‘lsa, Shayxzoda kabi ijodkorlarning bosimi tufayli yo‘qotilgan mustaqil fikrlash imkoniyati ham madaniy taraqqiyotga ulkan zarar yetkazgan.Shayxzodaning yozuvchilar uyushmasidan chiqarilishi va qatag‘on qilinishi ijodkorlarga nisbatan o‘rnatilgan mafkuraviy tazyiqning ochiq namunasi bo‘ldi. U faqat ijodkor sifatida emas, balki xalqparvar ziyoli sifatida ham hayotining og‘ir sinovlariga duch keldi. Uning hayoti shuni ko‘rsatadiki, har qanday tuzum qanchalik shafqatsiz bo‘lmasin, haqiqat baribir yashaydi, adabiyot va san’at erkin fikr bilan yashaydi. Shayxzoda qatag‘on yillarida ham o‘z mohiyatini yo‘qotmagan, umrining so‘nggi kunlariga qadar adabiyotga sodiq qolgan ijodkorlardan biridir. Uning asarlari faqat san’at nuqtayi nazaridan emas, balki tarixiy adolat va inson erkinligi timsoli sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda Shayxzodaning adabiyotimizdagi o‘rni qayta tiklanib, uning asarlari o‘rganilmoqda, nashr qilinmoqda va yangi avlod uchun saboq bo‘lib xizmat qilmoqda. Bu esa shuni anglatadiki, haqiqatni bo‘g‘ish mumkin, ammo yo‘q qilib bo‘lmaydi. Shayxzoda kabi ijodkorlarning fidoyiligi va jasorati tufayli bugungi adabiy muhitda erkinlik va mustaqil fikrlashga bo‘lgan intilish yanada mustahkamlanmoqda.Shayxzodaning hayoti bizga o‘z vijdonimizga sodiq bo‘lish, haqiqatni aytish va adolat yo‘lida kurashish qanchalik muhim ekanini eslatadi. Bu saboq faqat adabiyot uchun emas, balki butun jamiyat uchun ahamiyatli bo‘lib qolaveradi.

European science international conference:

STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS

210

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Mirzayev, S. "O‘zbek adabiyoti tarixi". Toshkent, 2005.

2. Yo‘ldoshev, H. "Shayxzoda ijodi va uning qatag‘on davri". Toshkent, 2010.

3. Rashidov, Sh. "O‘zbek adabiyotining qatag‘on yillari". Toshkent, 1998.

4. Karimov, I. "Milliy madaniyat va ma’naviyat masalalari". Toshkent, 1996.

5.Sovet davri adabiyoti bo‘yicha arxiv hujjatlari va maqolalar to‘plami.